

MAI MAGYAR SZELLEMI ÁRAMLATOK

Irta: KOLLÁR FERENC

A válság leküzdésére szerte a világon felkapták, az orosz öt éves terv sikerének hamis analógiájából kiindulva, a tervgazdálkodás jelszavát. Négy-öt-tíz éves tervek bianco váltói öntötték el a szellemi és gazdasági igények piacát s a váltók prolongációira igen, de beváltására még seholy se került a sor.

A magyarországi nagy válsághoz nagy terv volt szükséges. Így keletkezett a közismert 95 pontból álló munkaterv, mely a válság mélyébe bukott kispolgárt elfordította a számára éppoly veszedelmesen adott perspektívától és új reményt, új lelkesedést öntött bele. S ezzel a 95 pont be is fejezte hivatását. Pillanatnyilag tömegbázist szerzett a kormányzati rendszernek, mely e pillanatot fel is használta arra, hogy szervezeti megerősítésével és kiépítésével pozícióját a lassan máló tömegbázis nélkül is biztosítsa. A 95 pontban leírt tervek megvalósítására természetesen senki sem gondol, — ha mégis egynémely magántudósok még végiggondolják az abban lefektetett program megvalósíthatásának útjait-módjait, akkor természetesen csak arra a megállapításra juthatnak, amire Németh László jutott, hogy t. i. az — mint a debreceni diákság előtt kifejtette — egy második mohácsi vésszel volna egyértelmű.

A 95 pont elméletével szemben azonban a magyar közélet kitermelte a gyakorlat megfelelő pontjait is. Sulyok Dezső pártonkívüli képviselő 1936 január 29.-én tartott interpellációjában a közállapotok leromlását 10 pontban foglalta össze, megjegyezvén, hogy a 10 pont akár 95 pontig is szaporítható lenne. Sulyok Dezső interpellációjára maga a miniszterelnök válaszolt s a válasz nem az anomáliák megszüntetését és a szóbajöhető megtorlást ígerte, hanem elítélte az interpellálót, amiért a helyzet nyílt feltárásával külföldön árt az ország tekintélyének. Azonban a parlament is más (amelyről a külföld is tudomást vehet) és a vidéki közönség is más, (amely elkeseredését ki kell, hogy élje valamiben.) Így történhetett, hogy a rendőrség hivatalos sajtóképviselőnek, a Magyar Országos Tudósítónak a szerkesztője, Németh Imre Kecskeméten tartott előadásában ugyancsak jan. 29.-én azt fejtegette, hogy milyen mostohán bánnak Magyarországon a tudománnyal és az irodalommal. „Nyomon követhető ez — mondta — nemcsak a jó könyv terjedésének csökkenésében, nemcsak a ponyva, az irodalmi tömegárú döbbenetes térhódításában, hanem a közéleti izlés és az értékelő ítélet biztonságának feltűnő hanyatlásában is... Talán ez a szellemi igénytelenség okozza azt is, hogy alakulhat itt most egy olyan mánia, mely a világ egyik legszínesebb egyéniségű népének földjén a szürkeségnek, az egy ütemre lépő tömeggé olvadásnak, az „unbedingte Unterwerfungnak” szenvedélyes propagálásába kezdett”.

Ebben az „ellenzéki előadásban sokan a Nemzeti Egység Pártjában dúló „egységet” vélik felfedezni. Pedig szerintünk ez az egység megvan, s a polgári és szociáldemokrata parlamenti ellenzéknek a NEP belső egyenletlenségére való spekulálása teljesen helytelen, hacsak nem olyan értelmű, hogy az ellenzéki semmittevés motiválásául szolgáljon, és a ketősség nem az érdekekben és meggyőződésben, hanem a politikában és a taktikában rejlik. A taktika ugyanis az, hogy külpolitikai megfontolások kendőzik a kormányzat hitlerista rokonszenveit, viszont a magyarországi uralkodó osztály egyik legerősebb rétegének, a félféudális agrár-

tőkéseknek és a nehéziparnak — eminens érdeke a hitleri módszerek alkalmazása. Ez a nem is kettős, hanem hármas tendencia az uralkodó politikában azután szükségessé teszi a „reformkorszak” hirdetését és a gleichschaltolási módszerek mániává deklarálását, viszont a gleichschaltolás politikájának a gyakorlati megvalósulását, amit napról-napra, a gazdasági és politikai élet minden pontján egyre gyorsuló ütemben tapasztalhatunk.

A hideg uton előállított fasizmusnak e rendszerére tehát éppen Németh Imre szolgáltatja a legtalálhatóbb mottót: egyfelől reklamálni a sajtó (tudomány, irodalom) szabadságát, másrészt intézményesen korlátozni. S e mottóhoz tulajdonképpen egész sor szellemi mozgalom szolgál illusztrációul, melyek legtöbbször a kormányrendszer égése alatt, ritkán attól függetlenül, de tudatos egymáshoztartozással, még ritkábban pedig objektív hozzártartozással, de szubjektíve a függetlenség tudatában megy végbe.

Az első csoporthoz tartozik az *Uj szellemi front* néven ismert csoportosulás, melynek közvetlen megindítója nem Zilahy Lajos volt, mint sokan hiszik, hanem maga a miniszterelnök, aki Zilahy villájában adott találkozót a magyar fiatalság ama reprezentánsainak, akiket kapacitálni igyekezett, hogy szellemi fegyverekkel sorakozzanak mögé. E kapacitálás eredménye az *Uj szellemi front*, amely Zilahy szerint (Pesti Napló 1935. április 14.) azért szükséges, hogy „felfrissülve az idők szelében és felfegyverkezve a reformpolitika gondolataival, keresztül tudja magát törni a létraerdőn... és amelynek első alapfeltétele: az egységes világszemlélet. És ezen belül a törhetetlenül összeforrott magyar szemlélet.” S hogy melyik ez a szemlélet, e csoport másik reprezentánsa, Illyés Gyula nyíltan elismeri: „Jelszavaink jórészt a kormány hivatalos programjában láttuk viszont”. (Reform és irodalom, Magyarország, 1935. április 24.)

E jelszavak mindegyike a „nép”-et illeti. Földreformot hirdet, telepítést, komoly népegészségügyi politikát. Követeli az alsóbb néposztályok politikai emancipációját, elsősorban a földmunkásságát és a törpebirtokos parasztságát, — röviden (mint Kecskeméti György pontosan kimutatja: *Uj, népi romantika? Századunk 1934. dec.*) „mindazt, amit a háború előtt, alatt és után radikális politikusok követeltek”, értve ezeken a demokratikus-racionalista radikalizmus Jásziék által képviselt irányát. De minden bizonnyal mindkét fél a leghatározottabban tiltakozna egybevetésük ellen. Valóban, csupán a jelszó azonos, az eszközök különbözők. A radikálisok alulról-felfelé küzdöttek a hatalom meghódításáért, demokratikus eszközökkel, hogy a föld felszabadítását és a vagyoneelosztás igazságosabbá tételét elvégezhessék. Az *Uj szellemi front* — törekvéseit a kormány hivatalos programjában tudva — felülről-lefelé akar harcolni. De úgy látszik minél jobban „valósul” meg ez a program (lásd hitbizományi „reform”, „telepítés”), annál csüggedtebb, annál csalódottabb ez az új szellemi front. E front egyik legharciasabb exponense, *Féja Géza* rezignáltain állapítja meg (*Válasz 1936. január*): „A szellem hordozói rájöttek arra, hogy felfele hiába prédikálnak, inkább a fáknak és a madaraknak beszélhetnének.” Persze, az *Uj szellemi front* harcosai csak így látják a helyzetet: vagy a kormány vagy a fák és madarak: egy harmadik lehetőség: a földnélküli parasztság és kisparasztság egységfrontja az osztálytudatos munkássággal, nem jöhet számításba, mert ennek feltétele az lenne, hogy fel kellene adni a népi fogalom homogenitását és élesen szembe kellene fordulnia nemcsak az agrárkapitalizmussal, a nagybirtokos osztállyal, hanem a középbirtok-

kossággal, a zsiros parasztsággal is, amelyekben pedig az Új szellemi front a magyarság életerejének hordozóit látja.

E zsákucából nincs kivezető út. S vannak, akik éppen ezt választják. Ezek közé tartozik *Németh László* is, akinek a nevéhez fűződik a háború utáni nemzedék valamiféle szellemi megmozdulásának szükségességére való rámutatás és kezdeményezés. Németh László egyfelől a liberális-demokrata Nyugattal, másfelől a marxizmussal való polémiájában eljutott, mint saját külön pozitív elméletéhez a „minőségszocializmus-hoz”, mely rokon a liberális-demokrata felfogással, miután a magántulajdon alapján áll, viszont rokon a marxizmussal (ő véli ezt a marxizmus ellenességéből következő értetlenségében) abban, hogy „mindkettő küzd a munka kihasználása ellen, ha meg is engedi a versenyt egy starttól indít el minden versenybe indulót és nem túri, hogy a sikeres vállalkozás, mint öröklődő magánvagyon halmozódjék.” (Tanu, 1935). Ami egyikkel sem rokon, ami a kettő között áll, ami megoldja a tőkésrendi társadalom válságát és mégis fölöslegessé teszi a valódi szocializmust, az Németh programjában a „bizománybirtok” nevet viseli, és az ezen a birtokon alapuló rendszer: a minőségszocializmus. Fentebbi tanulmányában e rendszert a következő tapasztalatával, élményével magyarázza: „Néhány éve a nyarat egy vidéki birtokon töltöttem. A birtok nagy részét béresek művelték; de a szőlőt a tulajdonos Tokajból hozott munkásoknak adta át. A béresek kaptak valami kis éhbért, egy hold földet és állattartást. A tokajiak némi létminimumot s övék volt a termés fele. A béresek tisztviselők voltak, a tokajiak vállalkozók. A béresek lézengtek, loptak, hazudtak; amikor a gazda kukoricája két arasz volt, az övék emberrnyi. A tokajiak dolgoztak. Nem kelhettem fel olyan korán, hogy ott ne találjam volna őket permetezővel a hátukon vagy raffiával a karjaikon a szőlőbuckák között. Érdekük egy volt a birtokoséval, védték, őrizték a birtokot s a gazda jövedelme kétszer annyi lett, mintha napszámosokat fogadott volna. Ez a kétféle munkásnép egymás mellett: egyik főoka volt, hogy szocialista ösztöneim ellenére sem járhattam a kész marxista utat.”

Helyes Nemes Lajos bírálata („Minőségszocializmus” vagy szocializmus, *Gondolat*, 1935. június), hogy a tokaji szőlőmunkások tulajdonképpen önmaguk kizsákmányolói voltak, hogy az időjárásnak kitett természettel járó rizikó teljesen a „vállalkozó” munkásokat érinti, hogy ezeknek a szorgalma és buzgósága távolról sem kedvvel végzett munka, hanem az éhségtől rettegő ember hajszája és hogy semmiféle szocializmusnak, még a minőségszocializmusnak sem lehet életideálja a napi 16-18 órát dolgozó munkás... helyes bírálat, de nem elegendő. Mert ezen a bizománybirtokon alapuló minőségszocializmus nem a Németh László találmánya, hanem csupán a mezőgazdaságra való alkalmazása a mondizmus, nyereségrészesedés, gazdasági demokrácia néven ismert hathatós kihasználási módoknak, melyekért valamikor a weimari német szociáldemokrácia lelkesedett és saját bőrén tanulta meg, hogy a valóságban hogyan kell őket értelmeznie és értékelnie. Ugy látszik rájött erre Németh László is. Mert feladta saját külön szellemi frontját és elismerte a zsákucát: visszavonult a közéletől. Gyaníthatólag a görög bölcséletbe, a szellemi arisztokráziába, a klasszikus humanizmus „örök” értékeinek rendszerébe.

E régi humanizmussal áll szemben az új humanizmus, mely az egyéni becsületességű keresztény polgári értelmiségi megriadtságával szemben a városi, főleg zsidó kispolgár védekezése a fasizmus ellen. Itt az „általános emberi” nem menekülés a fasizmus elől, hanem vele való szembenállás, azon az alapon, hogy az örök emberi, a *humanum* magasabb, mint

a nép és faj, benne eltörpülnek az ellentétek népek és népek, faj és faj, keresztény és zsidó, árja és sémita között. A jelszó már meg van (Ignotus Pál adta ki), a mozgalom csak most van kialakulóban a Szép Szó c. folyóirat köré tömörültek vezetésével, mely programjában szintén a rut jelen elől a görög nyugalom és a dionizoszi öröm és elfeledés után vágyódik. „Hive az emberi szellem minden területén az európai gondolkodás logikájának, szabadságának és nyugodt derűjének” — mondja s ezt nehéz volna másképp értelmezni, mint hogy visszakivánja azt a háború előtti „boldog béke kort”, amelyben az európai, polgári logika szerint, faji előítélet nélkül, a szabad verseny útján érvényesülhetett és hathatott az értelmiségi. Ez tűnik ki a program további pontjából is, mely szerint hive „a gondolkodásmódok és világnézetek harmónikus változatosságának”, természetesen csak addig a pontig, amíg a világnézetek konzekvenciáit cselekvésbemenően le nem vonja valaki, amíg nem „pártember”, ami a valóságban és gyakorlatilag valószínűleg azt jelenti, hogy megértés és megbocsátás mindenkivel szemben, „aki nem vesztette el hitét e világrész és kultúra jövőjében”, kivéve, ha szocialista, mert hiszen a szocialisták tevékenységét jellemzi a pártszerűség; vagyis a Szép Szó azzal, hogy szembe fordul azokkal, „akik a kultúra jövőjét a saját pártjuk jövőjével tévesztik össze”, szembefordul a szocializmussal.

Az előbbi eszmeáramlatokkal szemben, melyek nagy „változatossága”, programinflációja mutatja éppen a talajtalanságot és irányvesztettségét, s amelyekből egész világosan és egyértelműen csak egy tűnik ki: a marxizmusellenesség, vajjon micsoda eszmei fegyverekkel, eszmei mozgalommal küzd a magyarországi szociáldemokrácia, mely a legutóbbi időkben éppen azzal a megokolással kapta fel a Hendrik de Man-féle elméletet és a belga szocialista munkatervet, hogy anyagi motívumok nem szolgálnak elegendő hajtóerőt a szocialista mozgalomnak, szükség van azért eszmei, szellemi hajtóerőkre is.

Nos, a MSZDP egyelőre azon igyekszik, hogy a nagy hűhóval fenn hirdetett szocialista munkaterv-alkotás lázat lecsökkentse és az érdeklődést e terv iránt eltüntesse. Erre a feladatra vállalkozik a Szocializmus februári száma, mely elsősorban is kénytelen elismerni, amit az ellenzék hirdetett, hogy maga a belga munkaterv is blöff, amit Vándor Zoltán (Munkaterv, fasizmus, demokrácia, Szocializmus, 1936. II.) finoman úgy fejez ki, hogy a belga munkáspárt a „de Man-féle munkatervet, szocialista gondolatoknak propagálását, a részleges szocializálásért folytatott küzdelmet, (nem, mint megvalósítandó programot, hanem) hatályos fasizmus elleni propaganda gyanánt fogadja el.” Annál csodálatosabb tehát, hogy a magyar munkaterv propagálását is kénytelen a MSZD párt lefújni, mert hiszen a belga párt sem mint megvalósítandó célt állította fel a programot, — ha ilyen igényei lennének, akkor hogy eleve lemond róla a MSZDP, azt a világ legtermészetesebb dolgának kellene tekinteni: — de, ha mint hatályos fasizmus elleni propagandát is elveti, akkor csak két eset lehetséges: nem tartja szükségesnek a fasizmus elleni propagandát, vagy nem tartja hatályos eszköznek a munkaterv propagálását erre a célra. S minthogy mi a MSZDP-vel szemben a jóhiszeműség és egységfronttaktika szükségességének az álláspontján vagyunk, feltételezzük, hogy az MSZDP is helyénvalónak tartja a fasizmus elleni propagandát. Tehát fennáll a második eset: a tervpropaganda helytelen. Ez kitűnik egyébként Vándor Zoltán fentemített tanulmányából is, melyben kifejti, hogy a munkaterv politikai előfeltétele a magyar demokrácia megvalósítása. Előbb tehát a demokrácia kiküzdéséért kell harcolni, hogy szó lehessen a munkatervről.

A szellemi konvulciónak abban a világában, amely ma Magyarországon a polgár teljes harci fegyverzetében a fasizmus megvalósítására, vagy a humánus pajzsával vértézve szökik a tett elől az idilli szigetekre, a magyarországi szociáldemokrácia, amint látjuk, édes keveset nyújt.

HUSZONNÉGY ÓRA EGY NÉMET MUNKATÁBORBAN

Irta: SZEKERES GYÖRGY

A tábort fehér nyárfák szegélyezik. Középen két magas, naiv, német népi stílusban faragott oszlop. A két oszlopot hosszú fehér szalag köti össze, amin „Heil Hitler” felírás olvasható. Négyesével sorakoznak a sátrak. Az egyik valamennyinél magasabb. Ez a tábor „Führer”-ének a sátra. Baloldalt a konyha, jobbra a kantin. Mindenütt példás tisztaság. A tábor közepén kövekkel körülrakott tábortűz lobog. Valamivel távolabb két másik oszlop. A magasabbik tövében leeresztve a *Hitlerjugend* zászlaja. Itt gyűl össze a tábor, amikor a „thing”-et, (thing régi német szó, gyűlést jelent) tartják. Az oszlopok mellett nagy fekete tábla, hivatalos közleményekkel és napirenddel. Lemásolom: 5. ó. A szolgálatosok ébresztője. 6. ó. Általános ébresztő. 6-7. Torna. 7- $\frac{1}{2}$ 8. Mosdás, rendezés. $\frac{1}{2}$ 8-8. Reggeli. 8. ó. Indulás a munkába. 12. ó. Ebéd. 2-4. Katonai gyakorlatok. 4-5. Előadás: Mi a hitlerifjú kötelessége gázriadó esetén? 5-6. Torna. 6-8. Pihenő. 8. ó. Vacsora. Azután „thing” és előadás a meghívottak számára: „A mi feladatunk.” 10. ó. Takarodó.

Néhány perccel a felkelés előtt érkezünk. A szolgálatosok már nagyban sűrögnek-forognak, fát hordanak a tűzhöz, a reggelit készítik.

Pontosan hat órakor fujják az ébresztőt. Egymás után jönnek a tábor lakói a tisztásra, meztelen felsőtesttel körbe futnak. Jön egy idősebb férfi s felolvassa a névsort. Egyetlen egy ifju hiányzik. Valaki utána fut s rövidesen az is megérkezik. A tábor Főhrere rá sem néz s úgy veti neki oda: „a torna után majd beszélünk”. Megkezdődik a torna: egy, kettő; egy, kettő: fel, le; fel, le. Jó néhányan hamarosan lihegnek a fáradtságtól. Azután mindenki mosdani fut: akik először végeznek, azok gyorsan rendbe szedik a sátrakat s merev vigyázz állásban várják a Főhrert, aki megvizsgálja a hálólhelyeket, itt-ott felemel egy-egy takarót s meggyőződik arról, hogy teljes-e a rend. Ezután az ellenőrző út után következik a reggel fénypontja: felvonják a zászlót. A későn kelt fiu helyén marad. A parancsnok helyettesére bizza, aki büntetésből folytatja vele a tornát. Vigyázz, hasra; fel; hasra; fel. A Főhrer-helyettes reggelijét odahozzák: egy csésze kakaó, kenyérral. Teli szájjal vezényli: egy, kettő; egy, kettő. Néhány fiu nevetve nézi a jelenetet. A megbüntetett fiut kiveri a veritek, már teljesen kimerült. A delikvens végül is összeesik, a parancsnok-helyettes megvető mozdulattal otthagyja és a csoport feloszlik.

A kantin falán térkép, melyen Németország s a környező államok német lakossága vörös színnel van feltüntetve: „Volk ohne Grenzen” — olvasom a térképen. Egyik ifju, valamivel idősebb, mint a többi, egyik kezét a térképen tartva, beszél: a külföldön élő német ifjak helyzetét tárgyalja. A tábor parancsnoka beleszól a vitába; a Hitlerjugend egy magasrangú vezetőjének ajánlásával jöttem s így próbálja megkönnyíteni számomra a gondjaira bízott ifjakkal való érintkezést. Láthatóan nagy tekintélynek örvend közöttük. A „Führer-elv” értelmében korlátlan